

DÖVLEK KÖYÜNDEN (ŞARKIŞLA İLÇESİ) GETİRİLEN ETİ HEYKELCİĞİ*

Yazan: *Dr. Nimet ÖZGÜÇ*
Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
arkeoloji asistanı

Ankara müzesinin Eti eserleri koleksiyonu Sivas ili, Şarkışla ilçesinin aşağı-yukarı 5 klm. doğusundaki Dövole köyünde 1940 yılında bulunan tunç bir heykelcikle değer ve önemini bir kat daha arttırmıştır. Güzel bir eser olan heykelcik Eti sanat hazinesine yeni bir örnek katması ve bilinmeyen bir Eti merkezini tanıtmaya bakımından ilgi çekicidir.

Kazı ve tesadüf buluntularının yardımıyla, Eti kültür alanının batıda Afyon çevresine¹, doğuda Malatya'ya², kuzeyde Karadeniz'e (Samsun)³ Güney ve Güneydoğu Anadolu'da Akdeniz ve Gaziantep⁴ çevresine kadar eriştiği bilinmektedir. Bu heykelcik bulunmadan önce Şarkışla ilçesinde bir Eti merkezinin varlığından haberdar değildik. Fakat Eti kültür alanı içinde kalan bu bölgenin Eti eserleri vermesi tabiidir. Von der Osten 1927-28 gezisinde Sivas yakınında Kelhıdık höyüğünü tesbit etmiş⁵, fakat 1937 yılında Eti kültür alanı sınırını çizerken Sivas civarını işaretlememiştir⁶. Heykelciğin buluntu yeri, Sivas'ın aşağı - yukarı 75 klm. güneybatısındaki Şarkışla'ya 5 klm. uzaklıktadır. Aradaki küçümsenemeyecek mesafe dolayısıyla, bu eserin Kelhıdık höyüğünden geldiğini düşünemeyiz. Kılıç Kökten'in Kuzey ve Kuzeydoğu Anadolu'da yaptığı tetkik gezisinde, Şarkışla gezi alanının dışında kalmış ve Sivas'ın batısındaki höyükler araştırılmamıştır⁷. Onun için bu heykelciğin Kökten'in hartasında gösterilen Eti şehirlerinden geleceğini de zannetmiyoruz. Eser, Kayseri ve Yozgat'tan satın alınanlar gibi, antikacıların eline düşmediğinden, buluntu yeri için geniş bir alan düşünmekten ziyade, Şarkışla ilçesi içindeki Eti merkezlerinin birinden geldiğini ve hatta Dövoleğin hakiki buluntu yeri olduğunu kabul etmeye taraftarız. Heykelcikle birlikte müzeler idaresine gönderilen raporda, bu köyde daha önce de eski eserlerin ele geçirildiği bildirilmektedir. Adı geçen buluntuları göremediğimizden heykelciğin çağı ile ilgi derecesini de tesbit edemiyoruz.

Arkeoloji araştırmaları ve geziler, demiryolu ve şoselerin çoğunlukla eski yollar istikametini takibettiğini göstermektedir. Kuzey Mezopotamya'ya inen en önemli kuzey - güney yolu bugün olduğu gibi, eski çağlarda da kesin olarak Samsun - Havza - Amasya - Tokat-Sivas ve Malatya üzerindedir⁸. Bu münâ-

[*] Bu eseri yayınlamama müsaade buyuran sayın Dr. Hamit Koşay'a bilhassa teşekkür ederim.

sebetle Dövk köyü yanındaki Eti merkezinin, büyük kuzey-güney ve doğu-batı tabii yollarının kavuştuğu bölge içinde kaldığı anlaşılmaktadır.

Tunçtan yapılan heykelin (En. No. 8825, resim: 13-14) boyu 12 sm. dir. Giyimi sivri külâh, eteklik ve ucu kıvrık ayakkabıdan ibarettir. 2,5 sm.

Resim 13: Dövk köyünden getirilen
Eti heykelciğinin önü

olan külâhın aşağısı düz, yukarısı arkaya doğru meyillidir. Biçimi Yazılıkaya muharip tanrılarının¹⁾ serpuşları tipine girmekle beraber, yivsiz oluşu bakımından onlardan ayrılır. Külâhın halkası başa geçtiği kısımda açıkça gözükmemektedir. Kulaklar hizasında, öne doğru kıvrılan bir çift boynuzu vardır. Sol boynuz sonradan aşağı doğru kıvrılmıştır, aslında sağdaki gibi durması gerekir. Serpuş, küpeli kulakları meydana bırakacak şekilde giyilmiştir. Dizden yukarıda kalan ve önden arkaya doğru kuşatılan etekliğin uçlarının birleştiği çizgi boyunca enlice bir şerit vardır; bu şerit etekte küçük bir kuyruk meydana getirmektedir. Yazılıkaya muharip tanrılarının kilerle eşimsenebilen bu elbise, yalnız, bir taraftan görülebilen kabart-

maların giyiminin genel biçimi hakkında bilgi vermektedir. Yüz fazla zarar gördüğü için, teferruatı hakkında hüküm vermek güçtür. Çehre oldukça yuvarlak, bilhassa çene kısmı dolgun ve sakalsızdır. Ağız ve gözler az bellidir. Göz çukurlarının Yeni Eti Devleti kabartmalarındaki gibi, büyük olduğu

Resim 14: Aynı heykelin arkası

anlaşmaktadır. Yüzün genel ifadesi ağır ve ciddidir. Boyun önden bakıldığı zaman kalın hissini verirse de, iki yanda kalan saçların bu tesiri yarattığı, dikkat edilince, anlaşılır. Kitle halinde sırt ortasına kadar inen ve bir üçgen teşkil eden saçlar, kabartmaların görülemiyen saç kısımları hakkında da bir fikir vermektedir. Bu suretle Dövklek heykelciği, Bittel'in Yazılıkaya tanrılarının saçları hakkındaki tereddüdünü¹⁰ de gidermektedir. Kabartmalarda boyun hizasındaki geniş hattın bir ense siperliğinden ziyade, kitle halinde dökülen saçlar olduğu anlaşılmaktadır. Dövklek figürünün saç tuvaleti Asur'un lapizlazuli heykelciğinden¹¹ ziyade, Yozgat'ta satın alınan altın heykelciğine¹² benzemektedir. Yalnız, Yozgat heykelciğinin saçları ense

çukuruna uygun olarak hafif iç bükeyken. Dövlek'inki kabarıktır. Bu bol saç prensibi Yazılıkaya'da da kabul edilmiş gibi görünüyör.

Vücudun belden yukarı kısmı sonradan kazanmış ve hırpalanmış olmasına rağmen, giyili hissini vermektedir. Bilhassa mide üzerindeki bir düğme vücudun üst kısmının bir kumaşla örtülü olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Göğüs ve omuz adaleleri çok kuvvetli bir şekilde belirtilmiştir. Bazuları çok canlı ifade edilmiş olan kollardan birisi (sağ) bir şey atar durumunda kaldırılmış, ve el bir şey tutmak üzere kapanmıştır. Şimdi boş olan elde, vaktiyle içinden ince uzun bir aletin geçtiğini gösterir bir delik vardır. Sol kol dirsekten bükülmüş olarak ileriye uzatılmıştır; eli, üst kısmında ufak bir girinti meydana getirmek üzere kapalıdır. Sol bacak ilerde, sağ bacak geridedir. Ayakları altında bir yere tesbit edilmeye yarayan sivri çı. tılar vardır. «Atma» hareketine uyan kalça ve bacakların tasviri canlı ve başarılıdır.

Tunç heykelciğin benzerleri, dolayısıyla anlam ve kronolojisi üstünde duralım: Anadolu'nun Etilere tekaddüm eden öntarih çağlarında madenden insan tasvirlerine raslanmıştır. Alaca kıral mezarlarında bulunan maden idol ve figürinlerle,¹³ II. — V. Troia'ya tarihlenen kurşun figürin¹⁴ en iyi örnekleri teşkil eder. Buluntumuza en uzak bir benzerlik dahi göstermeyen bu figürinlerin üstünde durmaktaki maksadımız, Anadolu'nun çok er çağlarında da maden sanatında insanı işlemesini bildiğine sadece işaret etmektir. Alishar'ın aşağı-yukarı 2000 yıllarına çıkan Eski Eti Çağı katlarında¹⁵, ve kültür katları bilinmeyen Akhisar¹⁶ ve Kültepe'de¹⁷ de daha birçok tek, çift ve üçlü kurşun idoller de ele geçmiştir. Boğazköy'de 1938 yılında bulunan ve Eski Eti Çağına ait olan kurşun levha¹⁸ da Yeni Eti Çağı kabartmalarına aşikâr bir benzerlik göstermekte ve bu sanatın köklerini derinleştirmektedir. Kurşun figürinler de diğer idoller gibi tunç heykelciğe hiçbir yakınlık göstermez. M. ö. ikinci bin yılının başlangıcına ait olan Boğazköy'ün oturmuş tunç heykeli¹⁹, maden heykeltraşlığı ve Ras-Şamra'nın aynı tipe giren tunç heykeli ile mukayesesini ve Hurri-Anadolu sanatlarının münasebetleri bakımından, ortaya yeni ipuçları çıkarmış bulunmaktadır. Bunlardan başka, Chantre'in Yozgat ve Birecik'ten sağladığı iki figürin²⁰ ile British Museum'da bulunan ve Yeni Eti Devleti'ne aidiyeti katıyetle tâyin olunan altın heykelcik²¹ Eti insan tasvirlerinin günden güne arttığını göstermektedir. Yozgat ve British Museum örnekleri elbise, serpuş, öne atılan sol ayakları ve nihayet Eti tasvir tarzı ve üslûbunda yapılmış bulunmaları bakımından, buluntumuzun en yakın benzerleridir. Birecik figürini ise daha ziyade Kuzey Suriye heykelciklerini hatırlatmaktadır. Buluntu yeri bilinmemekle beraber, O. Weber ve V. Müller tarafından doğru olarak Boğazköy sanatına verilen Berlin tunç heykelciği ve Ladakiye figürini²², Dövlek örneğinin mensub olduğu sanat çevresine dahilidir. Bu tipe giren tunç heykellerin Suriye ve Fenike²³ kültür alanıyla, Kıbrıs, Patso (Girit)²⁴, Tiryns ve Mikenai²⁵ da buldukları da eskidenberi bilinmektedir. Bunlar V. Müller tarafından «Muharip tipi» olarak işlenmiş ve o zamana kadar bilinen maden figürinler gurublar

halinde açıklanmıştır²⁶. Yeni araştırmalar ve bilhassa Ras-Şamra (Ugarit), Minetülbeyda kazıları bu konu üzerinde önemli ipuçları vermiştir. Buluntu katları ve diğer arkeoloji kalıntılarıyla olan münasebetleri iyice tesbit edilen bu eserlerin kronolojileri tâyin edilmiştir. Bunların yardımıyla tesadüfen ele geçen veya satın alınan Suriye buluntularının yaşlarını da tesbit etmek mümkün olmaktadır. Yunanistan, Girit, Suriye ve Fenike heykelciklerinin benzerlikleri inkâr edilemez. Yalnız, zaman, mekân ayrılıkları sanatkârın ruhu ve mensub olduğu sanat okulu dolayısıyla değişiklik mevcuttur. Bu ayrılıklar, vücutların tıknaz veya ince uzun oluşlarında, elbise veya serpuşlarında, ayaklarının altındaki sivri çıkıntıların yokluğu veya bir tane olmasında ve nihayet sanat eserinin değerinde, yani olgun bir çağın örnekleriyle, çökmüş bir kültürün eserleri oluşunda kendini gösterir. Suriye'de M. ö. XV. yüzyılda yapılmaya başladıkları Ras Şamra kazıları ile anlaşılan bu tipin²⁷, daha sonraki çağlarda da kullanıldığı ve hatta IX-X. yüzyıllara kadar indiği anlaşılmaktadır. Ras-Şamra'da figürinlerin en çok sayıda bulunduğu çağ, M. ö. XIII. — XIV.²⁸ yüzyıllara raslamaktadır. Buluntu yerleriyle, sayılarının bolluğu ve aynı tipin tunç, altın, gümüş, elektron ve taş gibi çeşitli maddelerden yapılması, bu figürinlerin Suriye'de doğmuş olacağını zannettiriyorsa da, Eti heykel tasviri metinlerinde Tanrı heykelcikleri için kullanılan malzemenin çeşitliliği ve yukarda üstünde durulan bu tip Anadolu figürinleri, bu düşünceyi doğrulamamaktadır. Heykelcikler ait oldukları çağın büyük sanatını en iyi aksettiren belgelerdir. Onlar için bir kaynak arandığı zaman ilkönce mensup bulunduğu sanatın ana prensiplerini temsil edip etmediğinin göz önünde tutulması gerektir. Suriye heykelcikleri malı oldukları çağın sanatının merkezlerine bağlı kaldıkları gibi, Dövklek heykelciği de Yazılıkaya, Fraktin ve Boğazköy kabartmalarının mensub olduğu sanat okulunun mahsulüdür. Küçük eserlerin büyük sanata göre şekillenmesi gerçeğini en iyi ifade eden belgeler, Mezopotamya'nın Sumerlerle başlayıp, geç çağlara kadar sürüp gelen temel figürinleridir.²⁹ Heykelciğin temsil ettiği tipi ve tarihi tesbitte dış sahalardaki benzerlerden faydalanılmakla beraber, buluntuyu kendi kültür çevresinde değerlendirmelidir. Üstelik, Dövklek heykeli yazılı kaynakları ve mukayese malzemesi bol bir çağa aittir.

Sağ kolları yukarda, sol kolları dirsekten bükülü olarak ileri uzatılan figürinlerin, sağ elleriyle bir mızrağı, sol elleriyle de bir savunma silâhını «kalkan» tuttıkları teklif edilmektedir.³⁰ Mikenai ve Suriye bulutlarına göre haklı görülen bu kanaati Eti tasvir sanatı ve heykel tarifi metinleri hem doğrulamakta hem de reddetmektedir. Sağ kolunu bir şey atmak veya bir şeye vurmaya üzere kaldırmış olan Newell mühüründeki dağ tanrısının³¹ iki elinde de birer balta tutması muhtemeldir. Boğazköy'de bulunan mühür baskılarındaki dağ tanrılarında birisinin sağ elinde tuttuğu şey görülmemekle beraber, sol elinde bir kuş tuttuğu bellidir.³² Diğerinin sağ eliyle bir balta, sol eliyle de bir uğur sembolü tutmuş olması muhtemeldir.³³ Yazılıkaya'da kıral adındaki dağ tanrısı da aynı durumda tasvir edildiği halde iki elinde de bir şey yoktur.³⁴ İmamkulu anıtında ve Malatya ortostatlarından

birinde boğa koşulu arabasında tasvir edilen Fırtına tanrısı,³⁵ sağ kolunu aynı tarzda kaldırmıştır. Malatya tanrısı gürz gibi bir şey tutarken, İmamkulu tanrısının sağ elinde tuttuğu şey belli değildir. Her ikisi de sol elleriyle koşumları tutmaktadır. Heykel tasviri metinlerine gelince, Tanrı Zababa sağ elinde silâh, sol elinde kalkan, tanrı Lama sağ elinde gümüş mızrak, sol elinde kalkan, Zanzişna şehri Dağ Tanrısı da sol elinde bir kalkan tutmaktadır.³⁶ Sağ ellerinde gürz, balta veya herhangi bir silâh tutan tanrıların sol ellerinde birer uğur sembolü tuttuklarını da gene bu metinler anlatmaktadır³⁷. Eti kabartmalarında mızrakla tasvir edilen tanrılar kollarını kaldırmamıştır (Kültepe, Çağdın gibi).³⁸ Dövlek heykelciğinin sağ elinin ince uzun bir şeyin geçmesine yarıyacak şekilde kapandığı düşünülürse, bu eşyanın mızrak olması ihtimali gerçeğe yaklaşır. Diğer elin ise ince bir tele bağlanan bir uğur sembolünü veya tanrının ad hieroglifini tutması, veya boş olarak ileri uzatılması mümkündür. Dövlek heykelciğinin ayaklarının altına bir yere tutturulmak üzere iki çıkıntı eklenmiştir. Anıtlara, mühürlere ve heykel tasviri metinlerine göre bunların, heykelciği kutsal hayvaniyle birleştirmeye yaradığını düşünebiliriz. Fakat tanrıların her zaman kutsal hayvanlarıyla tasvir edilmemeleri, bazan insan biçimli Dağ Tanrıları,³⁹ bazen kıymetli bir maden veya tahtadan yapılmış bir kaide⁴⁰, bazan da dağ zirveleri üstünde durmaları⁴¹ dolayısıyla, figürinin tesbit edildiği şey hakkındaki ihtimaller artmaktadır. Bunun tahta, yani geçici bir maddeden yapılmış bir kaide olması pek mümkündür. Alâmetleri ve kutsal hayvanı hakkında kesin bir sonuca varamadığımız Dövlek heykelciğinin temsil ettiği tanrıyı bugünkü bilgimizle tâyin etmeğe kalkışmak doğru değildir. Tanrılığı boynuzlarıyla kesin olarak anlaşılan tasvirin kutsal hayvanını bilsek dahi, tâyinde başarı kazandığımızı iddia edemeyiz. Çünkü fırtına tanrısı bir yana bırakılırsa, metin karşılaştırmalarıyla tanınan tanrıların kutsal hayvanlarında dahi anlaşmazlık vardır.⁴²

Yukarda, Dövlek figürininin tasvir ve eşimsenmesinde daima Eti sanat eserlerine müracaat etmek ve benzerlerini orada aramak zorunda kaldık. Giyimi ve genel görünüşü bakımından, en çok Yazılıkaya muharip kabartmalarını andıran figürin, klâsik Eti sanatının Yazılıkaya anidini meydana getiren çağının, bugüne kadar ele geçen en güzel örneğidir.

Notlar :

- 1 — W. Lamb, Excavations at Kusura near Afyonkarahisar (Archaeologia 87, 1938) s. 230 v. d.
- 2 — Garstang, The Hittite Empire s. 197-209
- 3 — Belleten IX, 35 s. 370 v. d.
- 4 — Bossert, Altanatolien s. 62
- 5 — OIC 6 s. 55
- 6 — OIP XXX s. 338-9 harta XVIII
- 7 — Belleten VIII, 32. Lev. XCV
- 8 — Belleten IX, 35 s. 394-397

- 9 — WVDOG 61 Lev. 27
- 10 — WVDOG 61 s. 112
- 11 — Altanatolien No. 359
- 12 — Altanatolien, No. 594, 596
- 13 — H. Z. Koşay, Alaca höyük Hafriyatı 1936 s. 115 Lev. LXXXIX
- 14 — W. Dörpfeld, Troja und İlion I. Athen 1920. s. 362 Beilage 44, VI: I
- 15 — OIP XXIX şek. 230
- 16 — V. Müller, Frühe Plastik in Griechenland und Kleinasien. Taf. VI, 122-123
- 17 — Syria X 1929 s. 1-28 fig. 1 Pl. 1
- 18 — MDOG 77. 1939. s. 25 şek. 26
- 19 — Altanatolien, No. 348
- 20 — E. Chantre, Mission en Cappadoce. Paris 1898 s. 19 Lev. XXIV 1, 2
- 21 — Barnett, Br. M. Guarterly 1940
- 22 — Otto Weber, Die Kunst der Chetiter 17 Lev. 7
- 23 — Syria XVII 1936 s. 145-146 Lev. XV, 4; XVIII 1937 Lev. XXIII; X, 929 s. 288-290 Lev. LIII; Perrot et Chipiez, III s. 404 şek. 277 ve L. Griffith, PSBA XVI s. 89
- 24 — A. Ewans, The Palace of Minos III s. 477
- 25 — Perrot et Chipiez, Histoire de l' Art dans l' Antiquité VI s. 357-8 şek. 353-4 ve Georg E. Mylonas, AJA XLI, 2 1937 s. 243 şek. 5 h, i
- 26 — V. Müller, aynı eser, s. 208 v. d.
- 27 — Claude Schaeffer, Ugaritica Paris 1939 Lev. XXV
- 28 — Syria 16 Lev. XXXIII, 1-3; 17 Lev. XV, 4; 18 Lev. XXIII
- 29 — Douglas van Buren, Foundation Figurines and Offerings. Berlin 1931 Lev. I-XI.
- 30 — V. Müller, aynı eser s. 167
- 31 — OIP XXVII (von der Osten, Ancient Oriental Seals in the Collection of Mr. Edward T. Newell) No. 386
- 32 — SBO 1 No. 60
- 33 — Altanatolien, No. 706; WVDOG 61 Lev. 31, 4
- 34 — Altanatolien No. 705
- 35 — Altanatolien No. 563,778
- 36 — Von Brandenstein, Hethitische Götter nach Bildbeschreibungen in Keilschrifttext. Leipzig 1943. Tanrılar listesi
- 37 — Von Brandenstein, aynı eser tanrılar listesi
- 38 — Altanatolien, No. 576, 816
- 39 — WVDOG 61 Lev. 18, 3; Altanatolien No. 535, 563
- 40 — Von Brandenstein, aynı eser tanrılar listesi
- 41 — WVDOG 61 Lev. 18, 2 41 No. 1 kabartma
- 42 — Anadolu Damga Mühürleri «basılmak üzere hazırlanmaktadır» Büyük Eti çağı tanrı tasvirleri bahsinde.

A HITTITE FIGURINE FOUND AT DÖVLEK ANATOLIA (SUMMARY)

The bronze figurine described and figured here was found in 1940 at Dövlek in the Şarkışla district of the province of Sivas. Dövlek lies about 5 km. east of Şarkışla, itself about 75 km. south-west of Sivas.

Since the statuette has not passed through the hands of dealers we can assume with a fair degree of confidence that it was really found at Dövlek. Moreover, according to the report given to the Department of Antiquities ancient relics have previously been found at Dövlek. These, however, have not been seen by the author. A new Hittite site, therefore has been discovered in a little-known region.

The bronze statuette is 12 cm. in height and represents a man wearing a two-horned conical crown, ear-rings, tunic, and up-turned shoes. One arm is upraised in the attitude of throwing something. Two projections under his feet served to fix the statuette to a base or pedestal. His hair is long and unplaited, and hangs down his back. This gives an idea of how the hair of the warrior gods at Yazılıkaya is to be pictured.

Although figurines made of metal were used in Anatolia since the Copper Age and during the Old Hittite period, the nearest parallels to the specimen described here are two figurines from Yozgat found by Chantre and a gold figurine now in the British Museum. This type of statuette representing a man with one foot forward and one arm raised as if to throw something is found in Syria (especially in Ras-Samra), in Crete, and in Greece. Our specimen, however, differs from these others in its style. It can be compared with the monuments of the New Hittite Empire.

Some archæologists described this type as the «warrior type». But the examples found in Syria and, especially, in Anatolia are best regarded as gods because of their horns. We do not know the attributes and symbols of the Dövlek statuette. The god has a long narrow hole in his uplifted right hand which shows that he held some thin object. This may have been a spear and from the attitude of the left hand we may suppose he also carried a shield. According to the texts of the New Hittite Empire gods like D.zababa and D.Lama carry a shield and a weapon of some kind, or a shield and a spear. The gods carrying a weapon in their right hand can also carry a symbol of good luck. Since, however, we cannot determine the attributes and symbols of our god we cannot identify him with the gods mentioned above.

Comparison with the monuments and smaller objects, such as figurines and seals, makes it clear that the bronze statuette from Dövlek belongs to the Classical Hittite period in which Yazılıkaya was created.

Dr. Nimet Özgüç